# عدم تنافی بین وجود تفاوت در مخلوقات و بین «هل تری فی خلق الرحمن من تفاوت»

دو معنا برای «طباق»


- الف) طباق به معنای تطابق و تشابه
- ب) طباق بهمعنای طبقا عن طبق

# الف) طباق به معنای تطابق و تشابه

حضرت علیه السلام فرمودند: «لم یتفاوت فی ذاته»، یعنی در ذات خداوند، تفاوتی نیست. انقسام نیست. آیه‌ی شریفه خیلی جالب است؛ همین واژه‌ی «تفاوت»ی که امام علیه‌السلام برای ذات خداوند متعال به کار برده‌اند، در آیه‌ی شریفه برای خلق خداوند متعال به کار می‌برند. معلوم است که باید متوجه حیثیات باشیم. در سوره‌ی مبارکه ملک می‌فرمایند: «الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُطُورٍ»[1]؛ دیگر نمی‌گوید: «هل تری فی ذات اللّه من تفاوت»، همانطوری که در اینجا می‌گویند: «لم یتفاوت فی ذاته». یعنی تفاوتی در ذات خداوند متعال نیست. اما اینجا دارد: «ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت»؛ یعنی در خلق رحمان هم، تفاوت نیست. خُب، تفاوت نیست، به چه معنا است؟ اوالاً آیات بسیاری زیادی هست که این تفاوت عرفی را بین خلق ثابت می‌کند: «وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ»[2]، «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ»[3]، «إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ»[4]. همه‌ی اینها تفاوت است. پس چرا در آیه‌ی شریفه می‌فرمایند: «ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت»؟!

فکر کنید؛ شماره‌گذاری کنید. اگر طبق آن فرمایشی که در المیزان فرمودند، فقط همین قسمت از آیه را ببینید، «ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت»، بگویید می‌تواند چند معنا داشته باشد؟ من احتمال می‌دهم، اگر دو - سه روز فکر کنید، بالای ده معنا می‌توانید پیدا کنید. معانی خوبی که تفاوت‌هایی هست، ولی مقصود اینها نیست. آنجایی که تفاوت نیست را یادداشت کنید. فقط نسبت به همین قسمت فکر کنید.

اما آنچه که می‌خواهم عرض کنم، نسبت به سیاق آیه‌ی شریفه است. در سیاق آیه‌ی شریفه - ظاهراً بیشتر نباشد - تفاوت دو معنا دارد. آن هم نسبت به کلمه‌ی قبلش که در آیه آمده است: «الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ...». «طباقا» یعنی چه؟؛ خداوند متعال هفت آسمان را «طباقا» آفریده است. «طباق» مصدر باب مفاعله است؛ طابق، یطابق، مطابقتا، طباقا و طیاقا. «طباقا» یعنی یک نحو مثل هم هستند. همه اینها مثل هم هستند؛ مطابقاند. این مطابق آن است و آن مطابق این.... این یک معنا است که گفته شده است. مفسرین هر دو را دارند. اگر اینطور معنا کنیم، «تفاوت» چه می‌شود؟؛ یعنی مشابهت. همه، مطابق هم هستند؛ همه، شبیه هم هستند. «ما تری من تفاوت» چون طباقاند. وقتی به‌معنای «طباق» نگاه می‌کنید با مناسبت «طباق»، عدم تفاوت را معنا می‌کنید. اصلاً خود «طباق» دارد، می‌گوید؛ چون طباقاند پس تفاوتی نیست.

---

[1]. سوره‌ی ملک، آیه‌ی ۳.

[2]. سوره‌ی نحل، آیه‌ی 71.

[3]. سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۲۵۳.

[4]. سوره‌ی حجرات، آیه‌ی ۱۳.

# ب) طباق بەمعنای طبقا عن طبق

معنای دیگر «طباق» چیست؟ «طباق» نه یعنی شبیه هم هستند. بلکه یعنی روی هم گذاشته شده‌اند: «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ»[1]؛ هر چیزی روی چیز دیگری قرار بگیرد، بەنحویکه یک نحو احاطه باشد و بعد هم دوباره یک طبقه بیاید، این میشود «طباقا». یعنی «طبقا بعد طبق». اگر این جور معنا کنیم، «تفاوت»، یک معنای بسیار زیبا دارد. «وهو الذی خلق سبع سماوات طبقا بعد طبق، ما تری فی خلق طبق بعد طبق من تفاوت». «تفاوت» در اینجا یعنی چه؟ یعنی مثل هم هستند؟ یعنی انفصال، شکاف، خلأ؛ یعنی در این نظام هیچ شکافی نیست. معنای اول را جناب سید جلیل قدر مرحوم میرفندرسکی که از اجلای علماء هستند، دارند. در آن زمان سه عالم بزرگ با هم معاصر هستند: جناب شیخ بهائی، جناب میرداماد، جناب میرفندرسکی با هم معاصر بودند. میرفندرسکی یک قصیده‌ای دارند که همین معنای اول را بیان میکنند.

> «چرخ با این اختران نغز و خوش زیباستی
>
> صورتی در زیر دارد هرچه بر بالاستی
>
> صورت زیرین اگر با نردبان معرفت
>
> بر رود بالا همان با اصل خود یکتاستی»[2]

«صورتی در زیر دارد هرچه بر بالاستی»؛ میخواهد بگوید طباقا و مشابهات. ظاهر شعر ایشان این است که «طباقا» را بەمعنای اول گرفته است. یعنی همه شبیه هم هستند. صورتهای زیرین و بالا و پایین یکی هستند. اینجا را میبینی، اینجا آیینه‌ی آنجا است. آنجا آیینه‌ی اینجا است. «و اَلدُّنْیا رَسْمُ اَلْآخِرَةِ، وَ اَلْآخِرَةُ رَسْمُ اَلدُّنْیا وَ لَیْسَ اَلدُّنْیا اَلْآخِرَةَ وَ لا اَلْآخِرَةُ اَلدُّنْیا»[3]؛ البته منافاتی با معنای دوم ندارد. معنای دوم - طبقا عن طبق - اتصال تدبیر را میگوید. از خود آیه‌ی شریفه، برای اینکه نسبت به سیاق اظهر باشد، کلمه‌ی «من فطور» است. «فطور» شکاف و خلأ است. آیه میفرماید چون طباقا است، «ما تری فی خلق الرحمن من شقاق».

---

[1]. سوره‌ی انشقاق، ص ۱۹.

[2]. رضاقلی خان هدایت، تذکره‌ٔ ریاض العارفین، روضه‌ٔ دوم در ذکر فضلا و محقّقین حکما، بخش چهارم: ابوالقاسم فندرسکی قُدِّسَ سِرُّهُ.

[3]. علامه‌ی مجلسی، بحار الأنوار، ج ۳۰، ص ۵۳.